

Rozšíření v ČR: Téměř na celém území, ale s rozdílnou četností výskytu, v horských oblastech chybí. V Čechách roztroušeně, místy hojně; vzácná je ale v Poohří, v Podkrkonošské pánvi, na Slánsku a v některých oblastech s. a sv. Čech (Českolipsko, Podkrkonoší, Broumovsko), údaje chybějí z Chebska. Na Moravě vesměs roztroušeně, ve stř., j. a jv. části místy hojně; poměrně vzácná je v Moravském podhůří Vysočiny, vzácná na Českomoravské vrchovině (v některých oblastech tu pravděpodobně zcela chybí), na s. Moravě stoupá především údolími Moravy, Bystřice, Odry a Moravice do podhůří Hrubého a Nizkého Jeseníku (zhruba po Šumperku a Bruntálu); vzácně roste v okolí Krnova, na Vidnavsku a u Zlatých Hor. V termofytiku a mezofytiku, vzácně zasahuje do oreofytiku, výskyt sahá od planárního

do submontánního, vzácně i montánního stupně (max. v ca 680–700 m, více lokalit). – Mapy: ŠMARD A 1963:map. 37 (Morava).

T: ve všech fyt. o. – M: téměř ve všech fyt. o. [chybí nebo chybějí údaje z 22. Halšt. vrch. a 23. Smrč.]. – O: 87. Brdy (vz.), 88. Šum. (vz.), 92. Jiz. hory (velmi vz. v nejnižších polohách).

OTRUBA (Vlast. Sborn. Slez. 2, 1926) uvádí *B. officinalis* z Velké kotliny v Hrubém Jeseníku; JENÍK et al. (Preslia 55:126, 1983) považují údaj za omyl.

Celkové rozšíření: Evropa, na sever souvisle k Baltickému moři a Sankt Peterburgu, ojedinelé a jistě zčásti synantropní výskyt v j. Skandinávii, dále na východ zasahuje až k Uralu; oblasti kolem Černého moře, Kavkaz, nejsevernější mediteránní Afrika. – Mapy: MEUSEL et al. 1978:374; HULTÉN NE 1986:799.

Význam: Bukvice lékařská se odedávna používala v lidovém léčitelství.

18. *Nepeta* L. – šanta *)

Nepeta LINNAEUS Sp. Pl. 570, 1753. – Syn.: *Cataria* ADANS. Fam. Pl. 2:192, 1763.

Lit.: DEWOLF G. P. jun. (1955): Notes on cultivated Labiates. 6. *Nepeta*. Bailey 3:98–107. – SKALICKÝ V. (1981): *Nepeta grandiflora* M. Bieb. × *N. mussinii* Spreng. ex Henckel. In: FÉR F. et al., Materiály ke květeně Černokostelecka a přilehlého okolí, p. 363–365. Kostelec nad Černými lesy. – KOKKINI S. et BABALONAS D. (1982): Morphological variation in *Nepeta nuda* L. Feddes Rept. 93:71–76. – UBERA J. L. et VALDES B. (1983): Revision del genero *Nepeta* (Labiatae) en la Península Ibérica e Islas Baleares. Lagasalia 12:3–80. – HOLUB J. (1991): *Nepeta grandiflora* nalezena zdomácnělá v Praze. Zpr. Čs. Bot. Společ. 26:19–31.

Vytrvalé byliny na bázi někdy dřevnatějící, s vystoupavými nebo přímými, větvenými lodyhami. Listy rovnoměrně na lodyze rozložené, zpravidla celistvé, řapíkaté nebo přisedlé, trojúhelníkovitě vejčité až podlouhle eliptické, vroubkovaně zubaté. Květy v ± řídkých, často stopkatých lichopřeslenech nebo víceramenných vrcholících, skládajících řídké nebo kompaktní lichoklasy. Kalich trubkovitý nebo trubkovitě zvonkovitý, 15žilný, ± mírně souměrný, s 5 mírně nestejnými (horní zpravidla delší), úzce trojúhelníkovitými, kopinatými až šídlovitými cípy, kališní trubka zpravidla v hor. části mírně dolů ohnutá; koruna souměrná, výrazně dvoupyská, bílá, růžová až modrofialová, s ± dlouhou trubkou, s hor. pyskem plochým, rovným, dvoulaločným a dolním sehnutým, 3laločným, s nápadně velkým, mističkovitě vně vyklenutým a na okraji zpravidla zubatým stř. lalokem; tyčinky 4, těsně vedle sebe postavené, souběžně vybíhající pod hor. pysk, 2 horní (zadní) delší, nitky pod prašníkem s malým zoubkem. Tvrdky zploštělé elipsoidní až obvejcovité, na povrchu nejčastěji s bradavčitou skulpturou, na bázi se zalomenou bílou rýhou (raphe). – Asi 60 druhů v Eurasii a s. Africe, s těžištěm diverzity ve Středozemí a jz. Asii. – Entomogam. Barochor.

- 1a Kalich za květu 3–4 mm dl., kališní trubka v době květu rovná, kališní cípy kupředu namířené, téměř stejně dlouhé 1. *N. nuda*
- b Kalich za květu více než 5 mm dl., kališní trubka v době květu nahoře ± zakřivená, dolů mírně sehnutá; kališní cípy ± rozestálé, horní delší než dolní 2
- 2a Koruna nažloutle bílá, na stř. laloku dol. pysku nachově tečkovaná, korunní trubka z kalicha sotva vyniklá 2. *N. cataria*
- b Koruna modrá nebo modrofialová, korunní trubka z kalicha zřetelně vyniklá 3
- 3a Kalich 8–11 mm dl., na žilkách s tužšími, krátkými, zahnutými chlupy, mezi žilkami lysý; koruna 12–18 mm dl.; čepel lodyžních listů olýsalá nebo kratičce pýřitá až štětinkatá; rostliny zelené ... 3. *N. grandiflora*
- b Kalich 5–9 mm dl., na žilkách i mezi nimi hustě oděný ± rovnovážně odstálými, dlouhými měkkými chlupy; koruna 7–13 mm dl.; čepel lodyžních listů měkce pýřitá, chlupatá až plstnatá; rostliny šedavé 4

*) Zpracoval J. Štěpánek

- 4a Čepel listů okrouhle vejčitá, na bázi srdčitá; lodyhy poléhavě vystoupavé, 15–40 cm vys.; rostliny pravidelně plodné **4. *N. racemosa***
 b Čepel listů kopinatá až podlouhle vejčitá, na bázi uťatá nebo u hor. listů až mírně klínovitě stažená; lodyhy vystoupavé až ± přímé, 30–60 cm vys.; tvrdky obvykle nevyvinuté, kalichy po odkvětu záhy opadávající **5. *N. × faassenii***

1. *Nepeta nuda* L. – šanta lesostepní

Tab. 105/1

Nepeta nuda LINNAEUS Sp. Pl. 570, 1753. – Syn.: *Nepeta pannonica* L. Sp. Pl. 570, 1753. – *N. nuda* subsp. *pannonica* (L.) GAMS in HEGI Ill. Fl. Mitteleur. 5/4:2372, 1927.

Exsikáty: BAENITZ Herb. Europ., no 8466. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1114. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 2948 I,II. – Fl. Rom. Exs., no 670. – Herb. Fl. Ross., no 733. – SINTENIS Iter Thessal., no 1144.

Vytrvalé byliny s tlustým, dřevnatým kořenem. Lodyhy přímé, 40–100(–130) cm vys., poměrně tlusté, až 4–5 mm v průměru, v hor. části větvené a často s tenkými jalovými větvemi v úžlabí stř. lodyžních listů, 4hranné s vystouplými oblými hranami, světle zelené, často nafialovělé, lesklé, lysé, pouze na uzlinách a těsně pod nimi a v hor. části krátce pýřité chlupaté. Listy na stř. části lodyhy přisedlé nebo krátce (1–3 mm) řapíkaté, nejčastěji 5–7 cm dl., 1,7–2,5(–3,5) cm šir., kopinaté až podlouhle kopinaté, ± tupě špičaté, vroubkovaně zubaté, na bázi zpravidla mělce srdčité, mírně drslavé, řidce, hlavně na žilkách a na okraji krátce chlupaté tuhými, 0,1–0,2 mm dl. chlupy, na líci sytě zelené, na rubu světlejší a žláznatě tečkované; dol. listy výrazněji řapíkaté s řapíkem až 5–20 mm dl. Lichoklasy nejčastěji 12–15 cm dl., úzké, rozvolněné až přetřhané, tvořené lichopřesleny, lichoklas hlavní lodyhy a lichoklasy postranních větví vytvářejí řídké latovité soubohy; lichopřesleny nepřilíš bohaté, v dol. části květenství na bázi s malými listeny podobnými lodyžním listům, ostatní listeny a listence šídlovité, 2–4 mm dl. Kalich za květu trubkovitě zvonkovitý, 3–4 mm dl., nezřetelně zygomorfní, s vystouplými žilkami, krátce, ± hustě pýřité chlupatý, obvykle fialově naběhlý, s téměř stejně dlouhými, úzce kopinatými až štětinovitými, 1–2 mm dl., ostře špičatými cípy, kališní trubka v době květu rovná, za plodu kalich ± vejcovitý, ca 5,5 mm dl., 2,0–2,5 mm šir., s rovnoběžnými, kupředu namířenými cípy; koruna (6–)7–9 mm dl., vně hustě krátce pýřité chlupatá, světle modrofialová, na dol. pysku někdy s nachovými skvrnami, s korunní trubkou úzkou, dolů sehnutou, z kalicha sotva vyniklou; prašníky ca 1 mm dl., černofialové. Tvrdky elipsoidní, mírně zploštělé, ca 1,8 mm dl., tmavě hnědé, matné, na vrcholu s výraznými, hustými,

téměř 0,1 mm vys., ± kuželovitými, na vrcholu tupými bradavkami. VII–VIII. Hkf.

2n = 18, 34, 36 (extra fines)

Variabilita: Ve stř. Evropě se vyskytuje pouze nominální poddruh subsp. *nuda*. Na Balkánský poloostrov zasahuje z Malé Asie subsp. *albiflora* GAMS s více kompaktním květenstvím a bělavými korunami. Z Malé Asie, kde je zjevně těžiště variability druhu, byly v nedávné době popsány další poddruhy.

Ekologie a cenologie: Suché kamenité a křovinaté stráně, lemy teplomilných hájů, pastviny, výslunná lada, travnaté náspy komunikací. Vyskytuje se na půdách výhřevných, střídavě vlhkých, minerálně bohatých, zpravidla na bazickém podkladu, ve společenstvech tříd *Festuco-Brometea* (hlavně řádu *Festucetalia valesiacae*) a *Trifolio-Geranietea*, ale i svazu *Onopordion acanthii*.

Rozšíření v ČR: Výrazně ostrůvkovitě v sz. a stř. Čechách a na j. a stř. Moravě. Výskyty soustředěny v kolinním a suprakolinním stupni. Územím ČR probíhá část sz. hranice celkového rozšíření druhu. Pravděpodobně občas pěstována a zplaňující (např. Šluknov); primární a sekundární výskyty však není vždy snadné rozlišit. – Mapy: ŠMARD A XM 1963:map. 165 (Morava).

T: 1. Doup. pah. (Kadaňská Jeseň, vrch Úhošť; Úhošťany, Blžeňský vrch, lit.), 2. Stř. Poohří (Vysočany), 3. Podkruš. pán. (Duchcov, lit.), 4. Loun.-lab. střed. (Bílina, vrch Bořeň; Razičce, vrch Syslík; Kučlín, vrch Trupelník, lit.; Lyskovice; Milešov; Milešov – Velemín), 7. Středočes. tab. (Vetlá; Veltrusy – Hledsebe), 12. Dol. Pojiz. (Jizerní Vtelno, lit.), 15c. Pard. Pol. (Topol; Tuněchody – Úhřetice; Choltice, lit.), 16. Znoj.-brn. pah. (Devět Mlýnů; Sedlešovice, lit.; Mašovice, lit.; Znojmo, lit.; Starý Šaldorf, lit.), 17. Mikul. pah. (Dobré Pole; Dolní Dunajovice, mezi vrchy Janská hora a Liščí kopec; vrch Děvín, lit.; Soutěska, lit.; Mikulov, Milovický les, několik lokalit), 18a. Dyj.-svr. úv. (Mušov; svah nad břehem Dyje mezi obcemi Lednice a Nejdek), 19. B. Karp. step. (řada lokalit), 20. Jihomor. pah. (nehojně), 21. Haná (Slatinice, vrch Malý Kosíř; Plumlov, vrch Záhoří; mezi Slavonínem a Nedvězím; mezi Kožušany, Tážaly a Blatcem; Olomouc, zplanělá; Řepčín, zplanělá; Dobříčice; Pacetluky, lit.; Holešov, lit.). – M: 371. Českokr. Předšum. (staré nejasně lokalizované lit. údaje; Zlatá Koruna [Beneš 1876 PR]; vše nutno ověřit), 48. Luž. kotl. (Jiřikov, asi jen zplanělá), 68. Mor. podh. Vysoč. (svahy v údolí Oslavy a Chvojnice v okolí Ketkovic; Adamov, Nový hrad), 71. Drah. vrch. (Stínava; Okluky, lit.), 79. Zlín. vrchy (Lutonina, zavlečená?), 81. Host. vrchy (Rajnochovice, nutno ověřit).

Celkové rozšíření: Nominální subspecie se vyskytuje ve stř. a jv. Evropě až do stř. Ruska a j. části Uralu, na jz. Sibiři, ve Střední Asii, na Kavkaze, Krymu, v s. a sz. Íránu, izolovaně v Libanonu, Palestině a Sýrii; synantropně ve stř. a v Německu. – Mapy: MEUSEL et al. 1978:379.

2. *Nepeta cataria* L. – šanta kočičí Tab. 104/2

Nepeta cataria LINNAEUS Sp. Pl. 570, 1753. – Syn.: *Catartaria vulgaris* MOENCH Meth. Pl. 387, 1794. – *Glechoma cataria* (L.) O. KUNTZE Rev. Gen. Pl. 2:518, 1891.

Exsikáty: PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 1082. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1113. – Extra fines: BORNMÜLLER Iter Pers.-Turc., no 4319. – Fl. Exs. Bacov., no 567. – Fl. Rom. Exs., no 3474. – Fl. Siles. Exs., no 765. – SCHULTZ Herb. Norm., ser. n., no 589.

Vytrvalé aromatické byliny s dřevnatějším kořenem. Lodyhy jednotlivé nebo po několika vyrůstající z rozvětvené kořenové hlavy, přímé, 30–70(–100) cm vys., v hor. 1/2 větvené, výrazně 4hranné s hranami oblými, mírně vystouplými a zpravidla světlejšími, jemně a velmi hustě pýřité šedochlupaté jednoduchými, ca 0,2 mm dl., rovnovážně odstálými a obloukem nazpět zahnutými chlupy. Listy řapíkaté, čepel trojúhelníkovitá až trojúhelníkovitě vejčitá, nejčastěji 4–6 cm dl., 2–4 cm šir., špičatá, na okraji hrubě pravidelně vroubkovaně pilovitá, na bázi uťatá až mírně srdčitá, na obou stranách kratičce [0,1–0,2(–0,3) mm] hustě pýřitá (odění na rubu znatelně hustější), s přimíšenými přisedlými siličnými žlázkami, na líci zelená až tmavě zelená, na rubu šedozelená; řapík dol. listů až 3(–4) cm dl., u stř. a hor. listů nejčastěji 1,0–1,5 cm dl. Lichoklasy koncové, krátké, 3–4(–8) cm dl., řídké a na bázi často přetrhované, složené z lichopřeslenů vyrůstajících v úžlabí listenů podobných listům; listence uvnitř květenství drobné, kopinaté až šídlovité, nenápadné; květy krátce stopkaté. Kalich souměrný, ca 6 mm dl., asi do 1/4 členěný v trojúhelníkovité, nestejně dlouhé (horní delší), ostře špičaté, ven vyhnuté cípy, vně hustě pýřité, uvnitř lysý, jen v ústí s několika dlouhými, rovnovážně odstálými chlupy, někdy fialově naběhlý, kališní trubka úzká, na bázi asymetricky mírně rozšířená, za plodu baňkovitě nafouklá, mezi tmavě zelenými žilkami bělavě zelená; koruna nažloutle (smetanově) bílá, někdy slabě namodralá nebo nafialovělá, s drobnými červenofialovými skvrnkami na stř. laloku dol. pysku, s korunní trubkou úzkou, mírně skloněnou, přibližně zděli kalicha; tyčinky i čnělka mírně vyčnívající z korunní trubky, prašníky ca 0,5 mm dl., fialové; podsemeníkový žláznatý val 4laločný s nejdelším předním a nejkratšími postranními laloky, laloky celistvé, blizna světle fialová. Tvrdky zploštělé vejcovité až elipsoidní,

1,2–1,7 mm dl., ca 1 mm šir., hnědé, na vrcholu obvykle tmavší, matné, se zrnitou skulpturou, na vrcholu drobně bradavčité. VII–IX. Hkf.

2n = 34 (extra fines)

Variabilita: Pozoruhodná je proměnlivost ve složení silice projevující se v různé vůni rostlin. Vedle rostlin zápachu vcelku nevábného se jako pozůstatek kultury často vyskytují rostliny s výrazně citronově vonící silicí, označované jako var. *citriodora* DUMOULIN ex LEJ.

Ekologie a cenologie: Rumiště, paty zdí, kamenité svahy, okraje polních cest a chodníků v obcích, ruderalizovaná okolí usedlostí, drůbeží pastviny, pobřežní porosty podél potoků, v blízkosti sídel apod. Nejčastěji na ± suchých, výhřevných, živinami bohatých půdách různé zrnitosti, obvykle na antropogenních substrátech. Vyskytuje se zejména v ruderálních společenstvech svazů *Arction lappae* (diagnostický druh), *Onopordion acanthii* a *Sisymbrium officinalis*.

Rozšíření v ČR: Druh v ČR nepůvodní, v nejteplejších oblastech snad jako archeofyt. Jako následek dřívějšího hojného pěstování se vyskytuje roztroušeně po celém území s výjimkou chladnějších oblastí, kde je vzácný nebo chybí. Zpravidla roste v intravilánech nebo v bezprostředním okolí sídel, pouze na j. Moravě se častěji nalézá mimo obce. Těžiště rozšíření je v planárním a kolinním stupni. Výškového maxima kolem 750 m dosahuje na více nalezištích (Krušné hory, Pohraniční, 770 m; Krkonoše, Pec pod Sněžkou, 750 m; Žďárské vrchy, Tři Studně, ca 730 m; Bílé Karpaty, Lopeník, 750 m), nejvýše položené nálezy pocházejí z j. Čech (Přimda, Zámecký vrch, 830 m; Blanský les, zplaněle u věže na Kleti, 1080 m).

T: 1. Doup. pah. (Mašfův), 2. Stř. Poohří (Nechranice; Lažany; Vrutek), 3. Podkruš. pán. (Chudeřín; Most; Červený Hrádek; Bohosudov), 4. Loun.-lab. střed. (častá), 5. Terež. kotl., 6. Džbán (Nové Strašecí; Kladno), 7. Středočes. tab. (častá), 8. Čes. kras (roztr.), 9. Dol. Povlt. (Praha, Šárka; Praha-Troja, Praha-Dejvice), 10. Praž. ploš. (častá v pražské aglomeraci; Líbeznice; Dřevčice; Klánovice; Čakovice; Mirovice; Dřevčice–Popovice), 11. Stř. Pol. (roztr.), 12. Dol. Pojiz., 13. Rožď. pah. (Mcely; Kopidlno; Stará Bář; Vlkov pod Oškobrhem), 14. Cidl. pán. (Jičín; Vitiněves; Vysoké Veselí; Hořice; Smiřice), 15. Vých. Pol., 16. Znoj.-brn. pah. (častá), 17. Mikul. pah. (roztr., častěji v 17b. Pavl. kop.), 18. Jihomor. úv. (v obcích častá), 19. B. Karp. step. (Suchá Loz), 20. Jihomor. pah. (roztr.), 21. Haná (roztr.). – M: 24. Hor. Poohří (Hněvín; Karlovy Vary-Drahovice; Bystřice u Ostrova), 25. Krušn. podh. (Lípa), 26. Čes. les (Přimda, hrad Přimda), 27. Tachov. bráz. (Bělá nad Radbuzou; Planá), 28. Tep. vrchy, 29. Doup.

Tab. 105: 1 *Nepeta nuda*, 1a – list, 1b – kalich za plodu. – 2 *N. grandiflora*, 2a – květ. – 3 *N. × faassenii*, 3a – list, 3b – květ. – 4 *N. racemosa*, list.

vrchy (Nejda u Ostrova nad Ohří; Velichov), 30. Jesen.-rak. ploš. (Oráčov), 31. Plz. pah., 32. Křivokl. (Žebrák; Křivoklát; Lány, údolí Klíčavy; Běleč), 33. Branž. hv. (Kdyně), 34. Plán. hřeb. (Nové Mitrovce; Žinkovy), 35. Podbrd. (častá), 36. Horaž. pah. (v obcích běžná), 37. Šum.-novohr. podh. (roztr.), 38. Bud. pán. (v obcích častá), 39. Třeboň. pán. (Soběslav; Mezimostí nad Nežárkou; Lžín; Plavsko; Kardašova Řečice), 40. Jihočes. pah. (Nová Ves u Protivína; Hluboká), 41. Stř. Povlt. (dosti častá), 42. Votic. pah. (okolí Sedlčan), 43. Votic. vrch. (Obděnice; Ratibor; Jistebnice), 45. Verneř. střed., 47. Šluk. pah. (Šluknov; Krásný Buk; Krásná Lípa; Fukov), 48. Luž. kotl., 49. Frýdl. pah. (Předlance; Frýdlant; Luh; Ludvíkov pod Smrkem), 51. Polom. hory (Tupadly), 52. Ral.-bez. tab., 53. Podjeř. (Česká Lípa; Mimoň), 55. Čes. ráj (Dlouhá Ves; Malá Skála), 60. Orl. opuky, 61. Dol. Poorl., 62. Litomyš. pán., 63. Českomor. mezih. (Polička; Přivrat; Lanškroun; Horní Čermná; Sopotnice), 64. Říčan. ploš., 65. Kutnoh. pah. (Nová Ves; Kutná Hora), 66. Hornosáz. pah. (Šlapanov), 67. Českomor. vrch. (roztr.), 68. Mor. podh. Vysoč. (častá), 69. Želez. hory, 71. Drah. vrch., 72. Zábř.-unič. úv. (Hlušovice; Červenka; Bludov; Zábřeh), 73. Hanuš.-rychleb. vrch. (Klepáčov; Václavov; Horní Studénky; Adolfovice), 74. Slez. pah., 75. Jes. podh. (Rýmařov; Moravská Harta; Bruntál), 76. Mor. brána (roztr.), 77. Středomor. Karp. (Staré Hutě; hrad Buchlov; Zborovice), 78. B. Karp. les. (Bylnice; Lopeník; Svatý Štěpán), 79. Zlín. vrchy (Zádveřice; Valašské Klobouky; Topolná), 80. Stř. Pobeč. (Kateřinice; Vsetín; Dolní Jasenka; Rožnov pod Radhoštěm; Putýrky), 81. Host. vrchy (Rajnochovice), 82. Javorn. (Pulčín), 83. Ostr. pán. (Nový Bohumín; Vítkovice), 84. Podbesk. pah. (Frýdek-Místek; Frýdlant nad Ostravicí; Třinec). – O: 85. Kruš. hory (Pohraniční), 87. Brdy (rybník Pilka, myslivna [= Pilská nádrž?]), 91. Žďár. vrchy (Račín; Sněžné; Tři Studně, rybník Sykovec; Telecí, osada Světy), 93. Krk. (Pec pod Sněžkou), 99. Mor.-slez. Besk. (Ostravice, Butořanka).

Celkové rozšíření: Celá mimoartická Evropa, mnohde však nesouvisle, izolované výskyty na jz. Sibiři, ve Střední Asii, v Číně, na Dálném východě a v Japonsku. Tento areál je podle všeho však druhotný a původní vlast šanty kočičí leží pravděpodobně v jz. Asii a j. Evropě. Synantropně v temperátní a subtropické části Severní Ameriky a v j. Africe. – Mapy: HULTÉN FA 1968:785; HULTÉN CP 1971:267; MEUSEL et al. 1978:379; HULTÉN NE 1986:801.

Význam: Dříve často pěstovaná v zahrádkách jako léčivá rostlina ve var. *citriodora* s obdobným použitím jako *Melissa officinalis*. Nežádá záměrně šíření i jako nektarodárná rostlina.

3. *Nepeta grandiflora* BIEB. – šanta velkokvětá Tab. 105/2

Nepeta grandiflora M. BIEBERSTEIN Fl. Taur.-Caucas. 2:42, 1808. – Syn.: *Nepeta melissifolia* PERS. Syn. Pl. 2:115, 1806 non LAM. 1785. – *N. colorata* WILLD. Enum. Pl. Hort. Reg. Berol. 2:601, 1809.

Exsikiáty: Extra fines: BAENITZ Herb. Europ., no 34 (ut *N. racemosa* REICHENB. var. *reichenbachiana* BENTHAM). – Herb. Fl. Ross., no 1083.

Vytrvalé byliny s šikmým dřevnatým kořenem. Lodyhy ± přímé, 40–100(–150) cm vys., vyrůstající zpravidla po několika z kořenové hlavy, dosti tlusté (2–6 mm v průměru), již od báze nebo

jen v hor. 1/2 větvené, vz. nevětvené, výrazně 4hranné, v dol. části téměř lysé nebo řídce krátce chlupaté, v hor. části ± hustě krátce pyřité. Listy na lodyze řapíkaté, s čepelí vejčitou až podlouhlou, 2–8(–10) cm dl., 0,8–4,0(–4,5) cm šir., na vrcholu tupě špičatou, na okraji drobně vroubkovaně zubatou s 18–25 zuby na každé straně, na bázi srdčitou, olýsalou až krátce pyřité chlupatou, na líci trávově až temně zelenou, mnohdy s tuhými krátkými, ± přitisklými chlupy, na rubu nasivělou, výrazně žilkovanou, krátce přitiskle chlupatou, později až na žilky olýsávající; řapíky dol. a stř. lodyžních listů 10–20 mm dl., u hor. listů jen 2–5 mm dl. Lichoklasy řídke, prodloužené, ± jednostranné, lichopřesleny mnohokvěté (jeden vrcholík s 10–30 květy); dol. listeny v květenství podobné hor. lodyžním listům, hor. listeny kopinatě čárkovité, celokrajné; listence 1,5–2,5 mm dl., čárkovité až téměř šídlovité, 3–4× kratší než kalich, krátce roztr. chlupaté, v hor. části nafialovělé. Kalich 8–11 mm dl., mírně zakřivený, v hor. 1/2 červenavě až fialově naběhlý, vně na žilkách s velmi krátkými, jednoduchými, bělavými, tužšími, zahnutými chlupy, mezi žilkami lysý, kališní cípy 1,5–2,5 mm dl. (horní o málo delší než dolní), trojúhelníkovité až kopinatě trojúhelníkovité, zašpičatělé nebo šídlovité špičaté, 2,5–3,5× kratší než kališní trubka; koruna 12–18(–20) mm dl., 1,5–2,0× delší než kalich, modrá až modrofialová, vně krátce odstále pyřitá, hor. pysk 2,5–3,5 mm dl., do 1/3–1/2 členěný v tupé, k vrcholu se zužující laloky, stř. lalok dol. pysku 4–7 mm dl., 6,0–8,5 mm šir., mističkovitě vydutý, na okraji hrubě zubatý, směrem k ústí korunní trubky s ostrůvkem delších bílých zprohýbaných chlupů; zadní tyčinky a čnělka téměř zděli až nepatrně přesahující hor. korunní pysk, nitky tyčinek zakončené velmi drobným zoubkem; prašníky modročerné. Tvrdky zploštěle elipsoidní, 1,5–2,5 mm dl., 1,0–1,5 mm šir., hnědé až černohnědé, s bílou zalomenou raphe, matné, s nevýraznou skulpturou (ploše bradavčité). VI–VIII. Hkf.

2n = 36 (ČR: 10. Praž. ploš.)

Ekologie a rozšíření v ČR: Občas pěstována (např. Kolín, Litomyšl, Olomouc, Plzeň, Praha), pravděpodobně od 1. pol. 19. stol. jako dekorativní nebo nektarodárná rostlina. Snadná a zpravidla dlouhodobá zplnění z kultury nebo adventivní výskyty jsou zaznamenávány v plotech a zbytcích starých zahrad, na rumišťích, zanedbaných částech intravilánů obcí apod. od počátku 20. stol. Následující seznam zahrnuje pouze místa zplnění nebo adventivních výskytů s datem prvního nálezu.

T: 1. Doup. pah. (Úhošťany, 1929), 7. Středočes. tab. (Slaný, 1975; Noutonice, 1951), 9. Dol. Povlt. (Praha, Šárka, 1922), 10. Praž. ploš. (Praha-Nové Město, Na Slupi, 1977), 15. Vých. Pol. (Hradec Králové, Farářství, 1953), 16. Znoj.-brn. pah. (Brno-Královo Pole, 1932; Brno-Špilberk; Brno, Starobrněnský klášter, 1965), 21. Haná (Olomouc, 1973). – M: 31. Plz. pah. (Březina, 1900), 41. Stř. Povlt. (Nový Dvůr u Českého Šternberka, 1977), 64. Říčan. ploš. (Příhonice, 1950), 65. Kutnoh. pah. (Kutná Hora, 1950, lit.), 67. Českomor. vrch. (Velké Meziříčí, 1971).

Celkové rozšíření: Endemit Kavkazu, zdomácnělý či dočasně zplaňující v řadě oblastí stř. a v. Evropy. – Mapy: GROSSGEIM Fl. Kavkaza 7:map. 371, 1967.

Poznámka: Rostliny z některých lokalit považoval SKALICKÝ (1981) za křížence *N. grandiflora* s druhem *N. racemosa* (*N. mussinii*). Jak správně rozpoznal HOLUB (1991:26–27), u populací šanty velkokvěté z ČR se nejedná o projevy hybridizace, nýbrž pouze o projevy vnitrodruhové variability, resp. hlavně plasticity tohoto druhu.

4. *Nepeta racemosa* LAM. – šanta hroznovitá Tab. 105/4

Nepeta racemosa LAMARCK Encycl. 1:711, 1785. – Syn.: *Nepeta mussinii* SPRENG. ex HENCKEL Adumbr. Pl. Hort. Hal. 15, 1806.

Vytrvalé byliny, na bázi dřevnatějící. Lodyhy četné, poléhavě vystoupavé, 15–30(–40) cm vys., tenké, 0,7–1,8 mm v průměru, ± chudě větvené, oble 4hranné, hustě jemně pýřité šedochlupaté s 0,1–0,2 mm dl., na uzlinách až 0,5 mm dl. jednoduchými chlupy. Listy řapíkaté, čepel šir. až okrouhle vejčitá, nejčastěji 1,8–3,0 cm dl., 1,8–2,4 cm šir., tupě špičatá až zaokrouhlená, pravidelně vroubkovaně zubatá, na bázi srdčitá, hustě krátce pýřité chlupatá, na líci našedle zelená, na rubu světlejší. Lichoklasy jednostranné, velmi rozvolněné, dolní ca 3 lichopřesleny navzájem značně oddálené, na bázi s listeny velikostí i tvarem podobnými hor. lodyžním listům, horní (obvykle 3–4) lichopřesleny sblížené, s listeny mnohem menšími; stopky květní krátké. Kalich souměrný, za květu ca 6 mm dl., za plodu 7,5–9,0 mm dl., odstále pýřité šedochlupatý, obvykle modrofialově naběhlý, s 1–2 mm dl. cípy (horní nejdelší); koruna 12–14 mm dl., fialově modrá s tmavšími, červenofialovými skvrnami zejména v ústí korunní trubky a na dol. pysku, korunní trubka zřetelně delší než kalich, vně pýřité chlupatá, dol. pysk 3laločný, s velkým, mističkovitě vyklenutým, na okraji vroubkovaně zubatým stř. lalokem; tyčinky z koruny vyčnívající, nitky v hor. části světle fialové, prašníky ca 1 mm dl., černofialové. Tvrdky zploštěle šir. vejcovité až elipsoidní, 1,5–2,0 mm dl., 1,1–1,5 mm šir., černohnědé, na povrchu bradavčité, s bělavou úzkou raphe; pravidelně plodná. (IV–)V–VII. Chf.

2n = 18 (extra fines)

Dosti často pěstována jako nenáročná skalnička nebo záhonová trvalka v parcích apod. Pochází z Malé Asie, Kavkazu a Zakavkazí. Na vhodných stanovištích, např. ve starých lomech a na nezastíněných kamenitých stráních poměrně snadno zplaňuje, např. ve fyt. o. 8. Čes. kras (Praha-Barrandov), 9. Dol. Povlt. (Praha-Troja), 10. Praž. ploš. (Praha, mezi Žižkovem a Malešicemi), 11. Stř. Pol. (Mělník), 15. Vých. Pol. (Ráby, Kunětická hora), 16. Znoj.-brn. pah. (Brno), 31. Plz. pah. (Plzeň-Škvřany), 32. Křivokl. (Nouzov), 45. Verneř. střed. (Třebušín, zídky mezi zahrady), 67. Českomor. vrch. (Nové Město na Moravě, v podezdívce zahradního plotu), 68. Mor. podh. Vysoč. (Veverská Bítýška, břeh říčky Bítýška).

5. *Nepeta × faassenii* STEARN – šanta zkřížená Tab. 105/3

Nepeta × faassenii BERGMANS ex STEARN J. Roy. Hort. Soc. 75:405, 1950. – Syn.: *Nepeta × faassenii* BERGMANS Vaste Pl. Rotsheest, ed. 2, 544, 1939, nom. inval. – *N. mussinii* auct. (např. DOMIN Věda Přír. 22:86, 1943) p. p. non HENCKEL 1806.

Vytrvalé byliny s větveným krátkým oddenkem. Lodyhy obvykle četné, vystoupavé nebo přímé, 20–60 cm vys., na bázi někdy dřevnatějící, zpravidla bohatě větvené, tupě 4hranné, ve stř. a dol. části hustě chlupaté jednoduchými, rovnovážně rozestálými až nazpět směřujícími, mírně zprohýbanými chlupy rozmanité délky (nejčastěji 0,3–1,0 mm dl.), v hor. části hustě šedochlupaté nazpět zahnutými, ca 0,1 mm dl. chlupy. Listy poměrně četné a drobné, rovnoměrně rozložené na lodyze, řapíkaté, s čepelí kopinatou, trojúhelníkovitě vejčitou až podlouhle vejčitou, nejčastěji 2,5–3,0 cm dl., 1,5–2,0 cm šir., tupě špičatou, na okraji úhledně vroubkovanou, na bázi uřatou až mírně klínovitě staženou, na líci s vnořenou a na rubu vystouplou žilnatinou, zejména na rubu velmi hustě chlupatou krátkými zahnutými chlupy, na líci našedle zelenou, na rubu světle šedozelelou; řapík 3–5 mm dl., hustě krátce chlupatý. Lichoklasy jednostranné, poměrně řídké. Kalich mírně souměrný, 6–9 mm dl., hustě vlnatě chlupatý až šedochlupatý, s 1,0–1,5 mm dl., úzce trojúhelníkovitými, špičatými cípy; korunní trubka mírně sehnutá, ca 10 mm dl., vně jemně krátce pýřité chlupatá, v hor. 1/2 světle fialová, v dol. 1/2 ± bělavá, uvnitř s tmavě červenofialovými skvrnami a skvrnkami, u dol. pysku v ústí brvitá, hor. pysk 5–6 mm dl., ca 3,5 mm šir., dvoulaločný, fialový, dol. pysk s postranními laloky mírně nazpět

zahnutými a s poměrně velkým (nejčastěji 4–5 mm dl. a 7–8 mm šir.), mističkovitě prohnutým, na okraji zřaseně vroubkovaným, fialovým stř. lalokem, s tmavšími, červenofialovými skvrnami poblíž ústí korunní trubky; tyčinky z koruny vyčnívající, v hor. části světle fialové, prašníky ca 1 mm dl., černofialové. Tvrdky zploštěle elipsoidní, 1,5–2,0 mm dl., 1,0–1,3 mm šir., s bradavčitou skulpturou, tmavě hnědé s nápadnou bílou, úzkou a zalomenou raphe; plody však obvykle nedozrávají (kalichy brzy po odkvetu opadávají). VI–VII (–VIII). Chf.

Hybridní taxon vzniklý v kultuře zkřížením kavkazského druhu *N. racemosa* LAM. a pravděpodobně *N. nepetella* L. z jz. Evropy. Občas pěstována jako skalnička nebo záhonová trvalka; snadno zplaňuje a na místech, kde není

ohrožena zástinem, může vytrvat mnoho let. Zplanění doloženo z fyt. o. 7. Středočes. tab. (Liběchov, Boží Voda), 8. Čes. kras (Praha-Barrandov), 9. Dol. Povlt. (Praha-Troja; Praha-Holešovičky), 10. Praž. ploš. (Praha-Vyšehrad; Praha-Vršovice), 11. Stř. Pol. (Semice, vrch Hora), 12. Dol. Pojiz. (Mnichovo Hradiště), 18. Jihomor. úv. (Velké Němčice), 31. Plz. pah. (Plzeň-Lochotín), 41. Stř. Povlt. (Písek), 60. Orl. opuky (Černíkovice), 68. Mor. podh. Vysoč. (Lelekovice).

Poznámka: Rostliny sbírané A. Součkem v r. 1939 v silničním příkopu u Černíkovice (uloženy v PRC) jsou zde předběžně zařazené k *N. × faassenii*. Poněkud se však odlišují mohutnějším vzrůstem, chudším oděním a vyšší plodností. Není vyloučeno, že dalším studiem se potvrdí původní určení J. Rohleny, který tyto rostliny označil jako *N. nepetella* L.

19. *Glechoma* L. – popenec *)

Glechoma L. Sp. Pl. 578, 1753.

Lit.: Soó R. (1935): Nyírség-kutatóunk florisztikai eredményei. Bot. Közlem. 31:218–252. [*Glechoma* p. 242–243]. – KUPRIANOVA L. (1948): O rode *Glechoma* L. i ego vidach. Bot. Ž. 33:230–238. – BRETSCHNEIDER J. (1962): Bestimmungsschlüssel der europäischen Sippen der Gattung *Glechoma* L. Drudea 2:69–71. – ŻUKOWSKI W. et al. (1984): Tendencies in anatomical variation of *Glechoma* genus as determined by population analysis. Fragm. Florist. Geobot. 28(1982):341–362. – SLADE A. J. et HUTCHINGS M. J. (1987a): The effect of nutrient availability on foraging in the clonal herb *Glechoma hederacea*. J. Ecol. 75:95–112. – SLADE A. J. et HUTCHINGS M. J. (1987b): The effect of light intensity on foraging in the clonal herb *Glechoma hederacea*. J. Ecol. 75:639–650. – SLADE A. J. et HUTCHINGS M. J. (1987c): Clonal integration and plasticity in foraging behaviour in *Glechoma hederacea*. J. Ecol. 75:1023–1036. – SLADE A. J. et HUTCHINGS M. J. (1989): Within- and between-population variation in ramet behaviour in the gynodioecious clonal herb, *Glechoma hederacea* (Labiatae). Canad. J. Bot. 67:633–639. – WIDÉN B. et WIDÉN M. (1990): Pollen limitation and distance-dependent fecundity in females of the clonal gynodioecious herb *Glechoma hederacea* (Lamiaceae). Oecologia 83:191–196. – WIDÉN M. (1992): Sexual reproduction in a clonal, gynodioecious herb *Glechoma hederacea*. Oikos 63:430–438. – PRICE E. A., HUTCHINGS M. J. et MARSHALL C. (1996): Causes and consequences of sectoriality in the clonal herb *Glechoma hederacea*. Vegetatio 127:41–54. – WUESINGHE D. K. et HUTCHINGS M. J. (1996): Consequences of patchy distribution of light for the growth of the clonal herb *Glechoma hederacea*. Oikos 77:137–145. – KLIMEŠ L. (1997): Variation in autumnal growth of hermaphroditic clones of *Glechoma hederacea* originating from two geographical regions and two habitats. Preslia 69:175–183.

Vytrvalé, často příjemně vonící byliny s dlouhými větvenými kořenujícími výběžky. Lodyhy přímé, vystoupavé nebo poléhavé. Listy řapíkaté, čepel srdčitá, okrouhle srdčitá, ledvinitá nebo ± trojúhelníkovitá, na okraji vroubkovaná nebo vroubkovaně pilovitá. Lichopřesleny oddálené, jednostranné, listy listům podobné, květy stopkaté. Kalich trubkovitý až trubkovitě zvonkovitý, mírně dvoupyský, hor. cípy poněkud delší než dolní; koruna dvoupyská, hor. pysk vpředu vykrojený, dol. pysk 3laločný, stř. lalok největší, vpředu vykrojený; tyčinky 4, kratší nebo zděli hor. pysku koruny, 2 zadní delší než 2 přední, nitky tyčinek lysé. Tvrdky 3boce vejcovité, hladké. – Asi 12 druhů v Eurasii, jeden z nich (*G. hederacea*) zavlečen do Severní Ameriky. – Entomogam. Myrmekochor.

- 1a Kališní cípy trojúhelníkovité, nanejvýš 2 mm dl., horní 3–5× kratší než kališní trubka; květní stopky 1–2 mm dl.; koruna 1–2 cm dl., modrofialová; lodyhy a listy řídce chlupaté až lysé 1. *G. hederacea*
b Kališní cípy úzce trojúhelníkovité, více než 2 mm dl., ca z 1/2 délky kališní trubky; květní stopky 2–4 mm dl.; koruna 2–3 cm dl., světle modrá až modrofialová; lodyhy a listy ± hustě chlupaté ... 2. *G. hirsuta*

*) Zpracoval J. Chrtek jun.